

Зодягнувшись, ми нашвидку поснідали, а тоді пішли подивитись, як розгортаються події. На пласкій верховині пагорка навергано в одному місці купу каміння, яке мало подвійне призначення—головної квартирі та вартової вежі. Тут ми знайшли Інфадуса, на чолі власного його полку „сивих“, найкращого в кукуанській армії, того самого, що ми вперше побачили, прибувши до країни. Полк у три тисячі п'ятсот вояків був у резерві й люди лежали гуртками на траві й стежили, як сунулось із Лоо королівське військо, немов зграї мурашок. Здавалося, нема краю цим довгим колонам, яких було всього три, тисяч по одинадцять або дванадцять вояків у кожній.

Коли все королівське військо вийшло з міста, воно спинилось і вишикувавшись, одна колона пішла праворуч, друга ліворуч, а третя просто на нас.

— О!—промовив Інфадус.—Вони хочуть напасти на нас із трьох боків одразу.

Ця новина мало нас утішила, бо на такій позиції, як верховина пагорка, найменше півтори милі кружини, нам дуже важливо було зосередити всі свої невеликі сили в одному місці. Та як не ми керували королівським військом, то довелось пристосовуватися до їхнього плану нападу, отож послали наказа іншим полкам зустріти атаку ще з двох фронтів.

Розділ XIII

Н а п а д

Повагом, без найменшої ознаки хвилювання або хапливості повзли всі три колони. Ярдів на п'ятдесят од нас головна колона

спинилася край узької долини, що врізалась у наш пагорок, який мав форму кінської підкови, поверненої кінцями до міста Лоо. Очевидячки, це зроблено на те, щоб дати спроможність двом іншим колонам обійти нас, а тоді всім в-одночас напасти.

— От якби мені кулемета, — промовив Гуд, дивлячися на ворога внизу, — я за десять хвилин звільнив-би долину.

— У нас нема кулемета, то й не варт говорити про нього. А ось може-б ви, Квотермене, спробували підстрелити куріпку. Гляньте, он як близько до нас отой високий чолов'яга, напевне командир. Ставлю совєрена, ¹⁾ що ви не влучите у нього і чесно виплачу вам програш, як-що ми викрути-мося живі з цього.

Слова сера Генрі дуже зачепили мою пиху й зарядивши рушницю, я почекав, поки вояка надійшов трохи ближче, роздивляючись нашу позицію, а тоді, лігши на землю й поклавши цівку рушниці на камінь, почав націлюватися. Він стояв дуже спокійно, і я мав усі можливості влучити його. Але чи то я хвилювався, чи може вітер став на заваді, чи те, що людина була надто далеко, та коли розвіявся дим після мого стрілу, на величезне моє незадоволення я побачив, що командира зовсім не пошкоджено, а салдат, який стояв кроків на три ліворуч, лежить розплатавшись на землі, очевидно, мертвий. Переляканий офіцер кинувся мерщій тікати до своєї частини.

— Та й ловко, Квотермене! — гукнув Гуд. — Ви його таки налякали.

¹⁾ Приблизно 9 крб. 50 к. на наші гроші

Я страшенно розгнівався, бо не до вподоби мені, як то не влучаю при людях. Коли людина знає лише однієї роботи, то треба, щоб знала її до пуття. Виведений з рівноваги невдачею, я зробив поганий учинок. Швиденько націлившись в офіцера, стрелив удруге. На цей раз я не схибив,—кажу це, щоб довести, як мало ми звертаємо уваги на інше, коли зачеплено нам амбіцію—і виявив себе такою твариною, що навіть радів цьому.

Побачивши знову вияв могутності білих людей, наші полки вибухли дикими вигуками радості, бо взяли це за ознаку, що їм пощастить, тоді як полки, якими керував забитий, почали злякано відступати. Сер Генрі та Гуд, узявши рушниці, теж спробували підстрелити кілька ворогів. Я прилучився до них, пустивши ще зо дві кулі. Отож, поки вони вийшли за межі обстрілу, ми забили щось із восьми чи з десяти душ.

Щойно ми облишили стріляти, коли з правого боку пагорка долинув якийсь зловісний рев, тоді так само з лівого. Ворожі частини напали на нас з обох боків.

Почувши галас бою, вояки головної колони, які були відступили, трохи отямилась і розгорнувши ширше фронт, підтюпцем побігли порослою травою долиною до нашого пагорку, співаючи низькими горловими голосами боевої пісні. Ми почали обстрілювати їх з наших рушниць, нам часом допомагав і Ігнозі, так ми забили ще кілька людей, але звичайно зробили не більше вражіння на могутній потік озброєної людської сили, як жменя камінців, кинута у хвилю.

Брязкаючи списами та дико вигукуючи, вороги кинулися на наш аванпост поміж

скелями у підніжжя пагорка й посунули його назад. Тоді вони пішли тихше, хоч наші частини й не чинили їм серйозного опору, але саме почався пагорок і йти під гору було важко. Наша перша залога стояла посеред схилу, друга ярдів на п'ятдесят вище, тоді як третя аж з краю верховини.

А ворог насувався, вигукуючи боевий поклик: „Твала! Твала! Чіеле! Чіеле! (бий! бий!)—тоді як наше військо відповідало: „Ігнозі! Ігнозі! Чіеле! Чіеле!“ За кілька хвилин надійшли зовсім близько і з обох боків знялася ціла хмара ножів. З диким лементом розпочався бій.

Суцільна маса вояків хиталася то туди, то сюди. Люди падали немов лист в осени від подуву вітра, але незабаром численніші сили ворога почали брати гору і перша наша залога поволі піддалася назад, поки змішалася з другою. Тут виявлено надзвичайно дужий опір, але знову наші вояки відступили, заким у якихось двадцять хвилин встряла до бою третя залога.

А тим часом ворог почав виснажуватись і втратив багацько людей убитими й пораненими, отож пробитися крізь непохитний мур списів третьої залоги було йому над силу. Кілька хвилин суцільна маса вояків посувалася то вперед, то назад, немов лютий приплив та відплив бойовища, та важко було сказати, хто переможе. Сер Генрі гарячковим поглядом стежив за очайдушним змаганням, а тоді, не промовивши й слова, кинувсь у саму гущу ворогів, а слідом за ним і Гуд. Щодо мене, я залишився на місці.

Вояки побачили велетенську постать сера Генрі й з грудей їм вихопився радісний вигук:

— Інкубу з нами! Бий! Бий!

З цього моменту успіх було забезпечено. Цаль за цалем, змагаючися з розпачливою хоробрістю, вороже військо посувалося назад схилом, поки нарешті досить безладно відступило до своїх резервів. У цю саме мить прибіг посланець, сповіщаючи, що напад ворога з лівого боку відбито, я почав уже вітати себе з кінцем справи на сьогодні, коли з жахом побачив, що наші вояки, які захищали правий бік, біжать до нас, а слідом за ними женеться натовп ворогів, яким, очевидно, пощастило на цьому фронті.

Ігнозі, що стояв біля мене, лише раз оком скинувши, зрозумів ситуацію й швидко дав наказ. За одну мить полк сивих, що стояв у резерві, наготувався до бою.

Знову Ігнозі дав наказ, якого з уст до уст переказано далі по війську і за якусь мить на величезне моє незадоволення мене самого теж закрутило у вихорі, що люто кинувсь одбивати ворога. З усієї сили намагаючися не відстати від велетня Ігнозі, я робив найкраще, що міг—біг у саму гущу бою, немов-би хотів, щоб мене вбили! За хвилину чи дві—час надто швидко минув для мене—ми спинилися по між наших утікачів і вони одразу, ж почали шикуватися позад нас, а потім я вже не пам'ятаю, що було. Єдине, що можу пригадати, це страшенний брязкіт зброї об щити та якогось велетня, що йому аж очі вилазили з лоба від люти, який намагався проколоти мене закривавленим списом. Але—говорю це з гордістю—я додумавсь, як запобігти лихові. У такому випадку хтось інший на моєму місці загинув-би. Розуміючи, що коли стоятиму, він

мене проткне, я так удаło кинувся йому під ноги, що підбив його й він сторч головою полетів через мене, а поки надумався підвестись, я пристрелив його з пістоля.

Невдовзі після того хтось перекинув мене й більше я вже нічого не пам'ятаю.

Очутився за величезною купою каміння і побачив, що Гуд схилився наді мною з тиквою води в руках.

— Як ви себе почуваєте, старий друже?— питав занепокоєно.

Раніш ніж одповісти, я підвівсь і полапав гарненько себе.

— Досить гарно, дякую,—відказав я.

— Коли я побачив, що вас несуть, то аж похолов увесь. Думав, що вже вам край.

— Ні, ще мабуть пострибаю трошки. Певно мене стукнув хтось по голові, а я впав. Як там скінчилося?

— Одбилися тим часом од ворога на всіх фронтах. Але втрати жахливі: у нас дві тисячі вбитих та поранених, а у них, певно, три. Гляньте, лишень,—і він показав на дозгугу низку людей, що йшли по четверо враз. У центрі кожного гурту чотирьох було щось, немов шкіряні ноші, з дірками для рук по краях, яких кукуанське військо завжди носить при собі численну кількість. На ношах, а їм, здавалося, кінця-краю немає, лежали поранені, яких одразу-ж обдивлялися лікарі, коли їх приносили до табору, а лікарів у кукуанській армії було по десятеро на кожний полк. Як-що поранений мав якусь можливість вижити, йому роблено все, що дозволяли обставини і дбайливо ходили біля нього.

Ми пішли далі від сумного видовища й надибали сера Генрі, Ігнозі та Інфадуса разом з двома ватажками, заглиблених у серйозну нараду.

— Добре, що ви нагодилися, Квотермене, я не зовсім розумію, що говорить Ігнозі. Здається, що хоч ми й одбили напад війська Твали, але до нього прийшли свіжі сили й він хоче оточити нас з усіх боків та взяти голодом.

— Погано.

— Еге. Надто, коли взяти на увагу те, що Інфадус каже, ніби вичерпується запас води.

— Це так, владарю,—ствердив Інфадус. Джерело не може настанити води на таку величезну кількість людей і воно вичерпується: Заким упаде ніч, ми вже терпітимемо спрагу. Слухай, Макумацане. Ти дуже мудрий і певно багацько бачив війн у країні, з якої прийшов. Як-що, звичайно, на зорях воюють. Тепер скажи, що нам робити? Твала має нових людей, замість тих, що загинули. Та Твала де-чого навчивсь: яструб не сподівався, що чапля дасть йому опір і почуває досі біль у грудях од її дзьоба. Він не наважиться знову напасти на нас. Але знає, що й ми потерпіли й хоче чекати на нашу смерть. Він обкрутиться навколо нас немов гадюка навколо лані й помалу задавить, ведучи нерухому війну.

— Говори далі,—промовив я.

— Отож, Макумацане, ти бачиш, що води нема, та й їжі обмаль. Нам доводиться вибирати поміж трьома можливостями—чи то конати повільно, немов лев у пасці, чи спробувати пробитися на північ, а чи—тут

він підвівсь і показав на темну масу ворогів,—кинутися простісінько у пащу Твали. Інкубу, звияжний вояка,—бо сьогодні він бився немов буйвол у тенетах і люди Твали падали під його сокирою, наче зерно під градом, я на власні очі бачив це,—Інкубу каже: „напасти на Твалу“, але слін завжди ладний нападати. Та що скажеш ти, Макумацане, старий, мудрий лисе, який завжди бачить усе наперед та любить кусати ворога ззаду? Останнє слово належить Ігнозі, бо війна,—то королівська справа, але дозволь нам почути твоє слово, Макумацане, хто чатує уночі, а також слово того, що має прозоре око.

— Що скажеш ти, Ігнозі?—спитав я.

— Ні, батьку,—відказав колишній наш слуга, що одягнений тепер у повну військову уніформу тубільного короля, мав дуже величній вигляд.—Дозволь мені послухати твоїх слів, бо я дитина розумом, проти тебе.

Нашвидку порадившись із сером Генрі та Гудом, я висловив думку, що оточені з усіх боків і не маючи вдосталь води, найліпше, що ми можемо зробити, це напасти на Твалу і то негайно, поки рани нам не роз'ятрились, а також вигляд численних свіжих сил ворога не розтопив серця нашим воякам, немов смалець на вогні. Окрім того,—додав я,—де-хто з наших командирів може відмінити думку й перейти до Твали, а то навіть зрадницьки віддати нас йому в руки.

Мою промову вислухали прихильно. Справді з такою повагою, як у Кукуанії, ніде більш не слухали моїх слів, ні до того, ні після того, як я трапив до цієї країни. Але

рішинець міг винести єдиний Ігнозі, який, відтоді, як визнано його законним королем, набув необмеженої влади, отож очі всіх присутніх скеровано на нього.

Нарешті, поміркувавши де-який час, він почав:

— Інкубу, Макумацане й Буггаве, хоробрі білі люди й мої приятелі, Інфадусе, мій дядьку та вожді славного війська, я зважився. Сьогодні нападємо на Твалу, поставимо на кін моє щастя, навіть життя, а також і ваше життя. Тепер слухайте. Ви бачите, що наш пагорок вигинається немов серп молодого місяця, а долина зеленим язиком врізається в нього?

— Так.

— Гаразд. Тепер саме полудень, і люди відпочивають після бою та полуднують. Коли сонце поверне трохи до заходу, хай твій полк, мій дядьку, разом ще з одним полком зійде до зеленого язика. І коли Твала побачить це, він кине сюди військо, щоб розбити його. Та долина вузька, і полки можуть нападати там лише по одному воднораз, отож ви знищуватимете їх там, а очі всієї армії Твали зосереджено буде на бійці, якої ще світ не бачив. Разом з тобою, мій дядьку, піде приятель мій Інкубу, і коли Твала побачить, що сокира його блищить у перших лавах полку „сивих“, серце йому опояде страх. А я піду з іншим полком слідом за тобою і коли вас виб'ють, а це легко може статися, все-ж таки залишиться ще король, щоб провадити бій після тебе. Зі мною піде також мудрий Макумацан.

— Хай буде так, королю, — відповів Інфадус, погоджуючися на можливу загибель

свого полку з цілковитим спокоєм. Справді, дивний нарід оці кукуанці. Смерть не лякає їх, коли справа йде про обов'язок.

— А поки очі війська Твали зосереджено буде на бійці,—провадив Ігнозі,—третина нашого війська (біля 6000 чол.) пройде тихенько правим рогом пагорка й кинеться на лівий фланг Твалі, а друга третина піде лівим рогом пагорка й нападе на правий фланг ворогові. Побачивши, що обидві ці частини атакують обидва ворожі фланги, я кинусь просто в чоло Твалі разом з тими воюками, що залишаться, і коли нам пощастить, за день все скінчимо, і заким ніч пожене чорні коні з гори до гори, ми відпочиватимем спокійно в Лоо. Тепер треба нам попоїсти та налагодитись, а ти, Інфадусе, подбай, щоб намисел наш як слід виконано. Білий батько мій Бугван піде з військом правим рогом і блискуче його око віцерть налле мужністю серця воюкам.

Цей напшвидку складений план виконано з такою швидкістю, що лише виявляла чудову дисципліну кукуанського війська. Менш як за годину воюкам поділили й роздали їжу й зформували три частини до бою. Командирам пояснили план нападу і вся наша армія числом до 18.000 душ за винятком тих, що лишилися ходити біля поранених, готова була до наступу.

Зненацька Гуд наблизився до нас і міцно стис нам руки.

— Прощайте, друзі,—мовив він.—Я виступаю з правим крилом, згідно наказу, отож прийшов попрощатися з вами, на випадок, коли більш не побачимося,—додав багато-значно.

Ми мовчки поручкалися.

— Погана ця справа,—промовив сер Генрі й низький його голос трохи тремтів,—я певний, що не побачу взавтра сходу сонця. Як я розумію, сиві, з якими мені доводиться йти, битимуться до загину, щоб дати спроможність двом іншим частинам обійти військо Твали. Ну, та як воно не є, а мені припаде мужня смерть. Прощайте, любі друзі. Хай вам щастить! Сподіваюся, ви щасливо вийдете з цього бою і знайдете діаманти. Але, як-що трапиться так, затямте мою пораду й ніколи не встрявайте до справ претендентів на трон.

За мить востаннє стиснувши нам руки, Гуд пішов, а тоді наблизився Інфадус, щоб повести сера Генрі до „сивих“, а я в тяжкому настрої попростував разом з Ігнозі до полку, який мав виступати в другу чергу.

Розділ XIV

Останнє змагання „сивих“

За кілька хвилин полки, яким доручено наступати з флангів, тихенько рушили в похід, обережно ховаючися поміж бугрів і скель, щоб їх не побачили гострі очі Твалової розвідки.

Минуло сповна пів години, як рушили обходні частини, тоді почали виступати „сиві“ та полк „буйволів“, що мав йти після „сивих“. Ці два полки повинні були витримати найзапекліший бій.

Обидва полки виступали на свіжі сили, бо „сиві“ весь ранок стояли у резерві й устряли до бою вже наприкінці, а „буйво-

ли“ стримували наступ у третій смузі бою, коли ворог уже виснаживсь і тому майже зовсім не билися.

Інфадус, яко старий досвідчений вояка, добре знав, як багато важить у такій, майже безнадійній ситуації, піднесений настрій війська, отож звернувся до своїх, „сивих“ з надхненною поетичною промовою, з'ясовуючи, яка величезна їм шана, що їх призначено в найголовніший бій і що славетний білий вояка з зор битиметься разом з ними, а потім, яка пишна нагорода припаде тим, що залишаться живі після страшного бою, як-що вони переможуть.

Я дивився на довгі смуги чорних пер, що маяли на вітрі, на мужні, суворі обличчя під ними й думав, що за короткий час, більшість, а то може й усі випробовані в численних боях ці вояки, а з них жодному не було менше сорока років віку, лежатимуть у поросі мертві або конаючи. Їх роковано на смерть і вони знали це, мали завдання одбиватись один по одному від численних полків Твали на вузькій зеленій рівнині, аж поки обходним частинам не пощастить напасти з флангів. Проте, вони не вагались і я не бачив найменших ознак страху у жодного з них. Ідучи на певну смерть, знаючи, що не побачать уже більше світла сонця, вони без тремтіння дивились у вічі неминучої долі. А я, рівняючи їхній настрій до свого, далеко не спокійного, настрою не міг не відчутися захоплення й заздрости. Ніколи раніш не бачив я такої відданости обов'язку й такої байдужости до сумного кінця.

— Ось ваш король, — закінчив старий Інфадус, показуючи на Ігнозі. — Ідіть бийтеся

за нього, не шкодуючи життя, як належить звияжним воякам і вічний сором тому, хто злякавшись смерті, покаже ворогові спину. А могутній Інкубу та я поведемо вас у саме серце ворожої сили.

На мить запала павза, а тоді, враз, знявся глухий гомін, немов далека пісня моря, це держакі кількох тисяч списів стукали злегка об щити. Гомін поволі дужчав, заким перейшов у ревіння, наче грім покотився у горах, і сповнив повітря хвилею згуків. Тоді все поволі уцухло, а потім гримнув зненацька королівський салют.

Ігнозі, справді, міг пишатися, бо жодного римського цезаря не вітали певно так перед смертю гладіатори.

Ігнозі відповів на вітання, піднісши догори бойову сокиру, а тоді „сиві“ вирушили потрійнсю лавою, біля тисячі вояків у кожній разом з командирами. Коли „сиві“ віддалились од нас ярдів на п'ятсот, Ігнозі став на чолі „буйволів“, які теж вишикувались потріпною лавою, і ми пішли. Треба зазначити, смені не раз доводилося трапляти в погане тановище, та ніколи не почував я себе як тепер, маючи таку малу надію на рятунок.

Заким ми дісталися кінця плато, „сиві“ вже проминули половину схилу, сходячи вниз до долини, яка вганялась у кривину пагорка немов зелений язик. У таборі Твали помітно стало велике хвилювання й почали похапливо вирушати полки, щоб досягти початку зеленого язика раніш, ніж наше військо встигне виступити в долину Лео.

Улоговина, в якій мали битися, була ярдів триста завдовжки і навіть у найширшо-

му місці не сягала по над сто п'ятдесят кроків уперек, тоді як там, де вганялась у пагорок мала щось кроків із шістдесят завширшки. Зійшовши зі схилу, „сиви“ вишикувалися колоною і досягши початку улоговини, себ-то найширшого її місця, знову перешикувалися потрібною лавою, як спочатку, й спинилися немов камінні.

Тоді наш полк „буйволів“ рушив униз і досягши улоговини, спинивсь у резерві, ярдів на сто позад останньої лави „сивих“ на невеликому підвищенні. Маючи вільний час, ми роздивлялися військо Твали, яке, укомплектоване, очевидночки, після ранішньої атаки свіжими силами, не зважаючи на численні свої втрати, мало тепер по над сорок тисяч вояків, які прудко посувалися до нас. Та досягши початку улоговини, вони затрималися нерішуче, зрозумівши, що в таке вузьке місце зможе увійти лише один полк, а за якихось сімдесят кроків од початку стоїть напоготові славетний полк „сивих“, гордість і краса кукуанського війська, який у цих умовах у силі затримати найчисленнішу армію, бо з боків його захищають неприступні стрімкі урвища пагорку і досягнути до нього можна лише з фронту. Спочатку завагавшись, вони потім спинилися, бо не зважувалися лізти на списи потрібної залоги суворих вояків, що стояли тверді й непорушні мов криця напоготові зустріти ворога вістрям списів. Зненацька з'явився якийсь високий ватажок зі звичайними струсевими перами на голові, оточений цілим почетом командирів та ординарців, на мою думку не хто інший, як сам Твала, і наблизившись до нерішучих вояків, голосно ви-

гукнув якийсь наказ. Перший полк одповів вигуками й кинувся на „сивих“, які все стояли нерухомі й мовчазні, аж поки ворог наблизився на сорок кроків і в повітря полетіла хмара ножів.

Тоді з грізним ревом вони кинулися на зустріч воякам Твали й обидва полки розпочали жорстокий бій. За якусь мить стукіт зброї об щити гуркотів немов грім, а по всій улоговині наче блискавки сяяли на сонці списи. Жива суцільна маса хиталася то туди, то сюди, але не довго. Враз ворожі лави почали рідшати, танути і нарешті хвиля „сивих“ цілком поглинула їх, як змиває хвиля буруну дрібні камінці. Ворожий полк поліг увесь, але й „сивих“ лишилося всього дві лави—третя загинула.

Знову струнко вишикувавшись, вони замерли мовчки, чекаючи другого нападу. Я з радістю спостеріг, що сер Генрі ще живий, бо побачив руду його бороду, коли він ходив туди й сюди, рівняючи лави.

Тим часом ми посунулися далі на поле бойовища, загачене чотирма тисячами розпростертих людських тіл, мертвих та поранених і тих, що конали. Землю темними плямами вкривала кров. Ігнозі видав наказа не вбивати поранених ворогів і, скільки ми могли бачити, розпорядження це сумлінно виконували.

Тепер наступав другий полк, у білих перах, та з білими щитами, хмарою насуваючися на дві тисячі, „сивих“, що залишилися після першого нападу. Знову „сиві“ стояли зловісно-нерухомо, аж поки ворог наблизився на сорок кроків, а тоді з лютою запеклістю кинулися на нього. Загриміли знову щити

й страшна подія: відбулася наново. Та на цей раз билися довше. Здавалося неможливим, щоб „сиві“ ще раз перемогли. Ворожий полк складався виключно з молодих людей і вони билися так несамовито, що ніби ось-ось переможуть наших ветеранів. Бій провадився шалений, що-хвилини падали сотні, а від втуків тих, що змагалися, від стогону подоланих і від стукоту зброї тремтіла, навіть земля.

Та зразкова дисципліна й непохитна мужність роблять диво й старий досвідчений вояка вартий двох молодих, як ми незабаром це самі на власні очі побачили. Саме ми почали вже думати, що „сивим“ приходить край і лагодилися заступити їх, лише звільниться після них місце, як я раптом учув гучний голос сера Генрі й побачив, як блищить його сокира над чорними перами на голові. Тоді сталася відміна: „сиві“ спинилися нерухомо немов скеля, об яку люто розбивалися хвилі ворожого нападу. Потім знову посунулися на цей раз уперед. З рушниць не стріляли, отож не було диму й ми виразно все бачили. Ще хвилина й бій почав стихуватись.

— Оце справжні вояки—вони знову переможуть,—вигукнув Ігнозі, що, стоячи поруч мене, аж скреготів зубами від хвилювання.—Дивись, уже по всьому!

Зненацька, немов дим із жерла гармати після вибуху, недобитки ворожого полку почали тікати, маячи на вітрі білими перами своїх головних строїв. „Сиві“ перемогли, та леле! Це вже був не полк. Із трьохтисячного полка непереможних, як криця вояків, що трьома струнками лавами стали до бою,

лише сорок хвилин тому, залишилося найбільше шістсот заюшених кров'ю людей—решта лежали на землі. Але з радісними вигуками, помахавши списами на ознаку перемоги, вони не пішли назад, до нас, як ми цього сподівались, а пробігши ярдів сто навздогін за подоланим ворогом, опосіли невисокий бугор і вишикувавшись і на цей раз у три лави оточили його потрійним колом. Потім я ще раз побачив сера Генрі, видимо не пораненого, а разом з ним нашого старого приятеля Інфадуса. Тоді полки Твали кинулись утретє на рештки „сивих“ і бій почався знову.

Ті, що читають це оповідання, певно давно спостерігли, що я, щиро кажучи, трохи полохливий, і не люблю встрявати до бійки, але якось так випадає, що мені часом доводиться трапляти в неприємне становище і навіть проливати людську кров. Та я завжди ненавидів таке, а що до своєї власної крові, то намагався, щоб кількість її, за всяку ціну, не зменшувалась і коли були не переливки, то простісінько давав тікача. Та цей єдиний раз щось таке опосіло мене, що і я відчув, як у грудях мені забуяв войовничий запал. У пам'яті сплили уривки всіляких віршів про бойовища, кров, що до цього мало не застигла від жаху, вогнем розлилася по жилах і всього мене охопило дике бажання вбивати, вбивати без жалю. Озирнувшись на лави вояків позад себе, я подумав, що у мене, певно, у цю мить такий самий вираз обличчя, як і у них. Вони стояли, новистромлявши голови з-понад щитів, міцно постулявши кулаки, злегка пороззявлявши роти з диким кровожерним виразом на об-

личчях і з жадним блиском у очах, який буває у мисливського пса, коли той чує дичину.

Лише серце Ігнозі, коли зважати на спокійний його вигляд, певно калатало рівно, як і завжди, під леопардовою кереєю. Хоч він усе скреготів зубами. Я не міг більше витримати.

— Чи ми стоятимем тут доти, поки пустимо коріння, Умбоно, чи то, Ігнозі, та чекатимем, заким Твала проковтне і решту наших братів?—спитав я.

— Ні, Макумачане, — пролунала відповідь.— Дивися, саме настала слухна мить, ось ми й скористуємося з неї.

Коли він промовляв ці слова, до горба рушив ще один полк і обійшовши навкруги, атакував його з ближчого до нас боку.

Піднісши вгору сокиру, Ігнозі дав гасло до нападу. Залунав бойовий поклик кукуанців і „буйволи“ кинулись у бій.

Що сталося одразу після цього, я не в силі розповісти. Все, що можу згадати, це те, як ми неначе вихор, але додержуючися повного ладу, посувалися вперед, а від кроків наших тремтіла земля.

Пригадую, як раптом відмінили фронт і переформували частину полку, на який ми напали. Тоді жахливий бій, глухий рев голосів, полиск зброї поміж червоного кривавого туману.

Коли я трохи отямився, то побачив, що стою поміж недобитків „сивих“ мало не на вершечку горба і саме біля сера Генрі. Як я трапив туди—у ту мить не міг виразно собі уявити, але сер Генрі казав мені потім, що мене винесло першим шаленим на-

скоком „буйволів“ мало не до ніг йому, а потім, коли їх одсунули назад, я залишився там, а він, вискочивши з кола, втяг мене туди.

Що-до бою, який відбувався потім, хто зможе описати його? Без краю кидався численний ворог на коло наших вояків, що тануло що-разу, але все-ж одбивалось од нього.

Кипить змагання в темнім лісі,
Останній бій настав.
Вояк став там, де був товариш,
Що, мить тому, упав.

Цей вірш, який я пам'ятаю ще з дитинства, немов про наш бій написано.

А сміливі полки все йшли та йшли, часом перелазячи через трупи своїх товаришів, а потім падаючи від списів наших вояків та збільшуючи своїми тілами купу мертвих тіл. А яке дивне видовище являв старий, загартований у численних боях Інфадус, спокійний, немов на параді, вигукуючи накази, докори, навіть жартуючи, щоб підтримати мужність невеличкої кількості людей, що у нього ще залишилась. А коли хвилі ворожого наступу зі збільшеною люттю котилися на нас, він кидався у саму гущу бою, щоб і самому допомогти відбиватись од них. Та наш сер Генрі перевершив і його. Струсачі пера давно впали йому з голови, бо хтось збив їх списом, і довгі золотаві його кучері маяли на вітрі. Він стояв, немов скеля, велетень-данець, бо таки-ж справді походить з данського роду, у заюшеному кривлею вбранні, а від помаху бойової його сокири вороги падали наче дрова. Нарешті його почали обминати, бо великий білошкірий „тагаті“ (чаклун) не схиблював б'ючи.

Зненацька залунали вигуки: „Твала! Твала!“ і наперед вискочив не хто інший, як сам одноокий велетень король, теж озброєний сокирою, одягнений у панцер і з щитом.

— Де ти, Інкубу, біла людино, вбивця мого сина Скраги? Іди вбий мене, коли зможеш!—вигукнув він і в цю саме мить пожурихав ножем у сера Генрі, але той на щастя бачив його і встиг наставити щита. Ніж наскрізь проколов шкіру й застряв у металевій блясі.

Тоді Твала з криком стрибнув до сера Генрі й, ударивши сокирою, влучив знову у щит, але з такою силою, що сер Генрі, хоч і дужа людина, впав на вколюшки.

Але далі цього справа не пішла, бо поміж вояків, що колом наступали на нас, залунали крики розпачу. Глянувши туди, я зрозумів причину.

Праворуч і ліворуч рівнина рябіла перами наших вояків, які нарешті наспіли нам у поміч. Важко було вигодити крашу хвилину. Вся армія Твали, як і передбачав Ігнозі, зосередила увагу на кривавій боротьбі з недобитками „сивих“ і „буйволів“, і на думці не маючи, що решта нашого війська оточує їх з флангів. Тепер, заким вони встигли навіть вишикуватися для оборони, як наші частини кинулись немов хорти їм з флангів.

Наслідки бою виявились у п'ять хвилин. Захоплені з обох флангів, а також злякані жахливими поразками, які заподіяли їм „сиві“ та „буйволи“, полки Твали кинулися тікати і невдовзі вся рівнина поміж нашим

пагорком і Лоо зарясніла гуртками вояків, що шукали рятунку у швидкості ніг. Немов якимись чарами, численні сили, що оточували нас, розтанули й ми лишилися самі, наче скеля, від якої відлинуло море. Але-ж яке навколо нас було видовище! Мертві та ті, що конали, лежали цілими купами. Від хороброго полку „сивих“ залишилось лише дев'яносто п'ять чоловік. Більше ніж дві тисячі дев'яност вояків цього полку полягло й більшість їх уже не встане.

— Вояки, — промовив Інфадус, — дивлячися на те, що залишилось од його полку, тоді як йому тим часом перев'язували поранену руку, — ви підтримали славу свого полку і діти дітей ваших згадуватимуть сьогоднішній день. — Тоді, повернувшись, узяв за руку сера Генрі. — Ти велика людина, Інкубу, — промовив він просто. — Я довго жив поміж вояків і бачив сміливих людей, але такого як ти не бачив.

У цю хвилину нас минали „буйволи“, що йшли до Лоо. Вони переказали, що Інфадуса, сера Генрі та мене кличе до себе Ігнозі, який повідомив нас, що він хоче поспішити до Лоо, щоб завершити перемогу, полонивши самого Твалу, як-що пощастить. Ледве ми пройшли кілька кроків, як несподівано угледали Гуда, що сидів на мурашнику ярдів на сто від нас, а біля нього лежало мертве тіло кукуанця.

— Може він поранений, — занепокоєно промовив сер Генрі, але в цю мить трапилось щось неймовірне. Мертве тіло кукуанця, або, швидче, те, що здавалося мертвим тілом, зненацька підстрибнуло й перекинувши Гуда догори ногами через мурашник, почало ко-

лоти його списом. Ми з жахом кинулись до нього, і коли дісталися ближче, побачили, що м'язистий кукуанець усе товче Гуда списом, а той що разу дригає руками й ногами. Побачивши нас, кукуанець востаннє з люттю ткнув Гуда списом і вигукнувши: ось же тобі, чаклуно!—мерщій утік. Гуд не ворушивсь і ми подумали, що бідний наш приятель уже вмер. Наблизившись з сумом до нього, диву дались, побачивши, що він живий, хоч і блідий та знесилений, на обличчі йому грає ясна посмішка, а в оці стирчить монокль.

— Надзвичайно міцний панцер,—промурмотів він, побачивши схилені над ним наші обличчя, а тоді зомлів. Обдивившись його, ми побачили, що він тяжко поранений ножем у ногу, але від списа кукуанського воюки його так добре захистив панцер, що опріч дуже великих синців інших пошкоджень не було. У цю мить ми нічим допомогти йому не могли, і тому, поклавши на плетені з лози ноші, на яких тут носять поранених, понесли його до Лоо.

Діставшись до одної з міських брам Лоо, ми побачили, що згідно з наказом Ігнозі біля неї вартує наш полк. Решта полків так само вартували біля інших брам. Командир полку повідомив Ігнозі, що військо Твали заховалось у місті, сам Твала також, але військо в такому пригніченому стані, що легко може здатися. Тоді Ігнозі, порадившись із нами, послав гінців до всіх брам оповістити, що він дарує життя всім тим воюкам, хто складе зброю. Повідомлення зробило величезний ефект. Під радісні вигуки „буйволів“, через рів навели міст і навстіж одчинили браму.

Вживши заходів на випадок зради, ми увійшли в місто. Уздовж улиць стояли, сумно похиливши голови, переможені вояки, поклавши біля ніг свої списи та щити. Коли Ігнозі проходив повз них, вони вітали його яко короля. Ми попростували до краалю Твали. Діставшись величезного майдану, де два чи три дні тому дивилися на чаклунське полювання, побачили, що він цілком порожній. Хоч ні, не цілком, бо в далекім кутку сидів біля порога своєї хати Твала, а біля нього Гагула.

Це було сумне видовище. Він сидів, схиливши на широкі груди голову та відкинувши набік сокиру й щита, в товаристві лише старої відьми. Не зважаючи на всі його злочини та звирячу жорстокість, серце мені пройняв жаль, коли я побачив його „скиненого з високостів трону“. Жоден вояка з його армії, жоден дворак із тих сотень двораків, що раніш товпилися навколо нього, не прийшли поділити з ним його лиха. Відний дикун! Доля поглумилася з його.

Увійшовши у ворота, ми попростували через майдан просто туди, де сидів екс-король. Кроків за п'ятдесят од нього залишили свій полк і лише з невеличкою сторожею наблизились до нього. Гагула почала тяжко клясти нас, а Твала, вперше підвівши заквітчану перами голову, уставився на щасливого переможця Ігнозі єдиним своїм оком, яке горіло вогнем такої лютої зненависти, що блищало майже так яскраво, як і величезний діамант у нього на чолі.

— Вітаю тебе, королю,—промовив він з гірким глумом,—тебе, що їв мій хліб, а тепер зіпсував моїх вояків чарами білих людей

та переміг мою армію. Вітаю! Яку долю готуєш ти мені, королю?

— Таку, яку ти заподіяв моєму батькові, багачко років тому,—пролунала сувора відповідь.

— Гаразд. Я покажу тобі, як треба вмирати, а ти згадаєш це, коли прийде твій час. Дивись, он сідає, все закривавлене, сонце,—і він показав сокирою на червоне коло, що пірнало за обрій,—отож було б добре, якби й сонце мого життя згасло разом із ним. А тепер, королю, я ладен умерти, але хочу скористати з привілею кукуанського королівського роду¹⁾ й загинути в бою. Ти не можеш одмовити мені в цьому, бо тоді навіть ті боягузи, що втікли сьогодні з бойовища, засміють тебе.

— Гаразд. Вибирай з ким хочеш стати до герцю. Зі мною ти не можеш, бо королі б'ються лише на війні.

Похмуре око Твали пробігло по нас і в ту мить, як воно спинилося на мені, я відчув жах. А що, як він обере мене? Чи є хоч найменша надія перемогти очайдушного велетня-дикуна, який дійшов крайніх меж одчаю? Це однаково, що йти на певну смерть. Я наважився не згоджуватись на герць з ним, хоч би навіть мене прогнали за це з Кукуанії. Та вже краще хай прогонять, ніж оцей велетень зробить з мене січеника своєю сокирою.

¹⁾ Згідно кукуанського закону, члена королівського роду не можна скарати на смерть без згоди на те його самого, хоч він завжди дає на це згоду. У такому випадку засуджений сам обирає собі кілька супротивників, за згодою на це короля, і доти змагається на герці, поки його не заб'є хтось із них.

Зненацька Твала заговорив.

— Інкубу, а що як ми скінчимо з тобою те, що почали удень? Чи може мені доведеться вважати тебе за боягуза?

— Ні,—шпарко перехопив Ігнозі—ти не битимешся з Інкубу.

— Звичайно, як-що він боїться,—мовив Твала.

На нещастя сер Генрі зрозумів ці слова й обличчя йому спалахнуло.

— Я битимуся з ним,—сказав він,—побачимо, чи я боюся.

— Не важте життям, б'ючися з цим очайдушним,—устряв я.—Усі, хто бачив вас сьогодні, знають, що ви не боягуз.

— А проте я битимусь,—уперто намагався той.—Жодна людина не називала ще мене боягузом. Що-ж, можна починати,—промовив він, виступаючи вперед і замахнувшись сокирою.

Я сплеснув у розпачі руками, бачучи таку абсурдну витівку, але коли він наважився битися, спинити його я, звичайно, не міг.

— Не бийся з ним, білий мій брате,—промовив Ігнозі, кладучи руку на плече серові Генрі.—Ти досить уже змагався сьогодні і якщо впадеш од його руки, серце мені розірветься з туги.

— Я хочу битися, Ігнозі,—відказав сер Генрі.

— Хай буде так, Інкубу, ти відважна людина. Бій зчиниться гарячий. Бережися, Твало, слін іде на тебе.

Екс-король злісно засміявся і виступивши вперед, глянувши обличчя Куртісові. Якусь

мить вони стояли нерухомо, а сонце кидало останнє проміння на могутні їхні постаті, одягаючи їх огнем. Чудово пасували вони один до одного.

Тоді почали кружляти, занісши сокири вгору. Враз сер Генрі, стрибнувши вперед, ударив з усієї сили Твалу, який аж похитнувся набік. Удар був такий дужий, що він сам теж трохи похитнувся і з цього скористався його супротивник. Замахнувшись сокирою над головою сера Генрі, він з неймовірною силою вдарив його. Серце мені завмерло, я гадав, що тому вже край. Але ні. Швидким рухом лівої руки сер Генрі підставив щит і сокира, зідравши шкіряну накривку щита, вдарила його в ліве плече, але не заподіяла великої шкоди. За мить сер Генрі знов ударив Твалу, але той теж підставив щита. Тоді удари посипались один по одному, але супротивники або ухилялись, або підставляли щити. Усі страшенно хвилювались. Вояки, стежачи за бійкою, забули про дисципліну й надійшовши ближче, зустрічали кожний удар вигуками радості або жалю. І саме тоді Гуд, що лежав недалеко мене, очутившись од млости, сів і побачив, що коїться. За якусь мить він підвівся і вчепившись мені за руку стрибав на одній нозі, тягаючи мене за собою і підбадьорюючи сера Генрі вигуками.

— Так його, старий друже! Оце добре влучили! Бийте межі очі!—і т. д.

Зненацька сер Генрі, щойно підставивши щит під удар Твали, з усієї сили вдарив його. Сокира розсікла щит Твалі й крицеву його сорочку та влучила в плече. Завивши від болю й люти, Твала, немов навіжений,

ударив сера Генрі й одбивши йому держака від сокири, поранив його у лице.

„Буйволів“ пройняв зойк розпачу, коли широка сокира нашого героя впала на землю, а Твала, знову замахнувшись сокирою, з криком кинувся на нього. Я заплющив очі. Розплющивши їх, побачив, що щит сера Генрі лежить долі, а сам він охопив величезними своїми руками Твалу й вони хитаються то туди, то сюди, немов ведмеді, здавлюючи один одного в м'язистих обіймах, розпачливо змагаючися за дороге життя та за ще дорожчу славу. З надлюдським зусиллям Твала збив з ніг Куртіса, але впали вони разом і не випускаючи один одного покотилися по вапняному бруку, Твала, весь час намагаючися розбити Куртісові голову сокирою, а Куртіс, пробуючи перерізати ножем, який витяг із-за пояса, металеву сорочку Твали.

Жах проймав усіх, хто дивився на могутнє це змагання.

— Одніміть у нього сокиру, — зойкнув Гуд і можливо наш приятель почув, бо кинувши ніж, схопився за Твалину сокиру, міцно прив'язану йому до зап'ястка ремінем із буйволячої шкіри. Вони все качалися долі, тяжко віддихаючи та змагаючися немов дикі коти. Зненацька ремінь на руці Твали розірвався і з величезним зусиллям сер Генрі визволився від Твали, маючи сокиру у себе в руках. Ще мить і він уже стояв на ногах, а кров струмилася йому із пораненого обличчя. Твала теж зірвався на ноги. Витягши із-за пояса важкий ніж, він кинувся на Куртіса й ударив його просто в серце. Удар був дужий і вірний, але той, хто ро-

бив панцер, добре знав свою справу, бо ніж одскочив, не проколовши металю. Твала вдарив знову з нелюдською силою, але ніж знову відскочив і сер Генрі лише похитнувся. Саме Твала хотів утретє напасти на нього, як Куртіс, зібравши всі свої сили, замахнувся важкою сокирою і вдарив його. Крик здивовання вихопився з тисячі грудей і диво! Голова Твали зіскочила з плечей і покотившись до Ігнозі, спинилася йому біля ніг, а тулуб якусь мить стояв і кров себе ніла йому з розрізаних артерій, тоді з глухим стукотом упав на землю, а золотий обруч із шиї покотився бруком. Поки все це відбувалося, сер Генрі тяжко виснажений утомою і втратою крові, знепритомнів.

За мить його підняли і дбайливі руки плеснули йому води в обличчя. Ще мить і великі сірі його очі широко розплющилися. Він був живий.

І саме ховалося сонце, як я, приступивши до мертвої голови, зняв з неї діядему й простяг її Ігнозі.

— Візьми її, законний королю Кукуанії,— мовив я.

Одягши діядему собі на чоло й наступивши ногою на безголовий тулуб ворога, Ігнозі заспівав пісні такої дикої і прекрасної, що я з розпачем лише можу признатися, що не в силі, навіть приблизно, переказати її зміст. Це була не пісня, а швидче гімн перемоги.

— Тепер,— почав він,— повстання наше скінчилося перемогою, а за злі вчинки винні одержали справедливу кару.

— Встали вранці гнобителі й одягли пера, готуючися до бою.

— Вони встали й узяли до рук списи й покликали командирів, готуючись до бою.

— Їхні пера вкрили поле, немов пера хижого птаха, коли він сидить у кублі. Вони з криком підчесли списи над головою, бо хотіли крови і раділи війні.

— Та я дмухнув на них і немов од подиху хуртовини розлетілися вони і нема їх.

— Блискавиці списів обпалили їм пера, і вони зникли, розтанули, наче ранковий туман.

— Круки та шакали їдять їхнє тіло, кров їхня напуває землю.

— Де ті могутні, що встали вранці? Де ті хижі, що жадали війни?

— Вони дохилили голови та не уві сні. Вони лежать нерухомо та не уві сні.

— Їх забуто. Вони пішли в темряву й не вернуться звідти ніколи.

— А я немов орел вернувся знову до свого гнізда. Далеко блукав я всю ніч, а на ранок вернувся до своїх пташенят.

— Заховайся під тінь моїх крил, народе, і я захищу тебе.

— Люта зима вже минула й настає літо, час жнив.

— Зло покинуло нашу країну, і завітне вона достатками немов біла лілея.

— Радій, радій народе! Радій уся країно, бо вже немає тирана і я король.

Він урвав, а з грудей натовпу вихопилась гучна відповідь:

— Ти король!

Отож справдилися мої слова посланцеві: заким двічі зайшло сонце, Твала лежав мертвий біля порога своєї хати.

Розділ XV

Гуд хворий

Після герцю сера Генрі та Гуда однесли в хату, де жив Твала, а я пішов разом з ними. Обидва вони страшенно знеслилися після бою та втрати крові, я сам теж почував себе не краще. Людина з мене дуже витривала, може тому, що я худий і звик до суворого життя мисливця, але цієї ночі і мене добре зморило та ще й стара рана почала боліти, як це завжди буває мені при великій утомі. Боліла ще й голова від того страшного удару вранці, що я аж зомлів тоді від нього. Важко навіть уявити гіршу каліч, як оце ми троє цього вечора, хоч, правда, ми були щасливіші від багатьох тисяч тих бідолах, що полягли на бойовищу, тоді як ще сьогодні вранці почували себе щасливими та дужими. Сяк-так зняли ми з себе наші панцері, в чому нам допомогла красуня Фулата, яка після того, як ми врятували їй життя, все намагалася чимось прислужитись нам, а надто Гудові. Ці панцері без прибільшення врятували сьогодні життя, принаймні, двом із нас. Тіло під панцерем вкрито було жахливими синцями, бо хоч крицеві ланки й добре захищали від гостряка зброї, проте не могли захистити від синців і у сера Генрі та Гуда їх виявилася неймовірна кількість, хоч і у мене не менше. Фулата принесла нам пахучого зеленого листу прикладати до синців і це дало значну полегкість. Та як не боліли синці, але їх і рівняти навіть не можна до ран Гуда й сера Генрі. Гуда поранено наскрізь у стегно,

й він утратив чимало крові, а серові Генрі Твала глибоко розсік сокирою щелепу. На щастя з Гуда досить управний хірург і лише принесено нашу аптечку, як він заходився дбайливо промивати та зашивати рану спочатку серові Генрі, а потім і собі, а коли зважити, що це робилося при каганці, то упорався він з цим дуже добре. Тоді, на-смарувавши гарненько рани антисептичними ліками, яких знайшлося трохи у нашій скриньці, ми перев'язали їх носовичками.

Тим часом Фулата зварила нам міцної юшки й нашвидку проковтнувши її, ми полягали на купі хутряних ковдр, яких чимало було понакидано у величезній хаті небіжчика-короля. З якоїсь дивної іронії долі на власній постелі Твали, загорнувшись у його ковдри, спав не хто інший, як сам сер Генрі, що забив його.

Я кажу спав, але, не зважаючи на втому, дуже важко було заснути, бо повітря аж тремтіло від тужного голосіння по мертвих. Звідусіль линув лемент, то жінки тужили по чоловіках, братах та синах, що полягли в бойовищу. Та й не дивно: третина кукуанської армії, понад двадцять тисяч чоловік загинуло підчас жахливої цієї різанини. Серце розривалося, коли ми слухали це тужіння по тих, що вже ніколи не вернуться і думали, до яких жахливих наслідків призводить людське честолюбство. До півночі лемент безмежної жіночої туги трохи ушух, кінець-кінцем запала тиша, яку ще кілька хвилин порушувало тонке, пронизувате виття з хати позад нас, де, як ми потім довідалися, жила Гагула, що оце голосила по мертвому королеві Твалі.

Потім я трохи задрімав, але що-хвилини з жахом кидався, думаючи, що я все ще беру участь у страшних подіях останньої доби. То ввижався мені вояка, що я власною рукою перетяв йому всякі земні його справи; то надлюдське змагання „сивих“ з полками Твали на невеликому горбі; то знову сам Твала і його закривавлена голова, що покотилася повз мене. Та якось ніч минула і коли заблагословилося на світ, я переконався, що мої приятелі спали не ліпше за мене. У Гуда почалася гарячка й незабаром на величезне наше занепокоєння він став харкати кров'ю; певно кукуанський вояка, колючи списом по його панцеру, пошкодив йому щось усередині. Але сер Генрі мав зовсім бадьорий вигляд, не зважаючи на рану на обличчі, яка заважала йому їсти, а також і сміятися.

Після восьмої години до нас завітав Інфадус. Старий вояка зовсім не видавався стомленим, хоч і сказав нам, що не лягав усю ніч. Він дуже радісно привітав нас, але зажурився, побачивши, в якому стані Гуд. Я спостеріг, що він звертався до сера Генрі з надмірною якоюсь пошаною, немов би він був щось більше за людину, і справді, як ми потім довідалися, кукуанці вважали сера Генрі за вищу якусь істоту. „Жодна смертна людина,—казали вояки,—не могла після такого кривавого цілоденного бою перемогти Твалу, що його всі вважали за найдужчого вояку в Кукуанії, стявши йому одним махом голову, немов бичкові. Відтоді, коли кому в Кукуанії щастило одразу й влучно забити тварину, чи то ворога, всі говорили: „він забив наче Інкубу“.

Інфадус повідомив нас, що військо Твали визнало за короля Ігнозі й такі самі визнання надходять од військ, розташованих по країні. Смерть Твали від руки сера Генрі поклала край усяким непорозумінням, бо Скрага був єдиний його син і спадкоємець.

Я зазначив, що шлях Ігнозі до трону залито кров'ю та старий ватажок лише знизнув плечима.

— Так,—одказав він,—це правда, що полягло багатько люду. Але у забитих батьків позалишалися сини й вони підростуть натомисть. А після цього у країні надовго запанує спокій.

Невдовзі після Інфадуса до нас завітав Ігнозі. Глянувши на могутню його постать у королівському вбранні з діамантовою діядемою на голові, та на численний почет, що виступав позад його, я подумав, яка величезна різниця між цим Ігнозі й тим зулусом, що прийшов до мене в Дурбані кілька місяців тому, прохаючи, щоб я найняв його за слугу.

— Вітаю, королю!—промовив я.

— Так, Макумацане, нарешті король, завдяки вашій допомозі,—відповів він.

Сказав, що все йде як слід і тижнів за два він хоче урядити величезне свято, щоби ближче зазнайомитися з народом.

Я спитав, що він робитиме з Гагулою.

— Це злий демон усієї країни,—відказав він.—Доведеться забити її, а разом з нею і всіх інших відьом. Вона така стара, що ніхто з найстарших людей не пам'ятає її молодю і це вона завела чаклунські полювання, творячи лихо на землі во ім'я високого неба.

— Вона так багацько знає,— зауважив я.— Легко знищити знання, Ігнозі, та чи легко набути його!

— Це так,— одповів замислено він.— Лише єдина вона знає таємницю „Трьох Чаклунів“, де кінчається великий шлях, де ховають королів та сидять мовчазні.

— Так, а також де діаманти. Не забудь своєї обіцянки, Ігнозі. Ти мусиш провести нас на копальні, хоч-би задля цього довелося дарувати життя Гагулі, щоб вона показала нам шлях.

— Я не забув, Макумацане, й помислю над тим, що ти говориш.

Коли Ігнозі пішов, я навідався до Гуда й побачив, що він маячить. Гарячка від рани перекинулася йому на весь організм, а в додаток було ще якесь пошкодження і всередині. Чотири або п'ять день він лежав у дуже тяжкому стані, і я твердо переконаний, що якби не дбайливий догляд Фулати, він би не вижив.

Жінка всюди й завжди жінка, якого-б кольору не була її шкіра. Ми диву давалися, споглядаючи, як смуглява ця красуня і вдень і вночі ходить біля хворої на гарячку людини так зграбно, вміло й лагідно, немов справжня сестра-жалібниця. Спочатку я, а також сер Генрі намагалися допомогти їй, але вона досить нетерпляче відхилила нашу поміч, сказавши, що ми такі незграбні, що лише турбуємо хворого і я гадаю, вона мала рацію. Отож день і ніч сиділа вона біля хворого, даючи йому єдиних ліків—холодного тубільного напою, зробленого з молока, куди додавала соку з тюльпанного коріння та відганючи від нього мух. Я і тепер можу згада-

ти це видовище: Гуд кидається неспокійно на постелі, риси обличчя йому загострились, очі гарячково блищать і весь час він верзе неймовірну нісенітницю, а долі, опершись об стінку хати спиною, сидить красуня-кукуанка, обличчя їй схудло від утоми, а в лагідних очах світиться безмежний жаль.

Два дні ми певні були, що Гуд помер і з тяжким серцем тинялися навколо, але Фулата переконано говорила:

— Він житиме.

Ярдів на триста навколо нашої хати не ступала нічия нога, щоб дати хворому абсолютний спокій. Усіх, хто жив поблизу, опріч сера Генрі та мене, з наказу короля виселено далі, щоб вони не турбували хворого метушнею. Якось у п'яту ніч Гудової хвороби, я, як звичайно, заким лягти спати, пішов глянути на нього.

Дуже обережно увійшов до хати. Каганець освітлював постать Гудову, що лежала тепер цілком нерухомо.

Отож він помер! Серце мені здавив такий жаль, що я не зміг стримати ридання.

— Цить!—долинуло з темного кутка у головах Гудових.

Тоді, наблизившись ближче, я побачив, що він не мертвий, а міцно спить, держачи руку Фулати у своїй схудлій руці. Небезпека минула й він житиме. Гуд проспав так поспіль вісімнадцять годин і я ледве зважуюсь сказати, бо боюся, мені ніхто не пойме віри, що віддана дівчина просиділа біля нього весь цей час, не зважуючися висмикнути свою руку, щоб не розбудити його. Як мусіла вона страждати від утоми й нерухомости, не кажучи вже про голод—важко на-

віть уявити. Коли Гуд прокинувся, сердешну дівчину довелося винести на руках—у неї так позаклякали руки й ноги, що вона не могла їх розігнути.

Після цього Гуд почав видужувати надзвичайно швидко. Коли він уже почував себе досить добре, сер Генрі розповів йому про відданість Фулати, як бідна дівчина вісімнадцять годин висиділа біля нього, боючись поворухнутися, щоб не розбудити його. Після цього оповідання чесному морцеві проступили на очах сльози. Він попростував просто до хати Фулатиної, де дівчина саме готувала полудень (ми тепер жили у старій нашій хаті), запросивши мене за перекладача, на випадок він не зможе висловити сам подяки, хоч, на мою думку, як-що взяти на увагу малий запас тубільних слів у Гуда, Фулата розуміла його надзвичайно гарно.

— Скажіть їй,—промовив Гуд,—що я завждию їй тим, що залишився живий і до віку не забуду її доброти.

Я переклав і спостеріг, як вона запарілася під темною своєю шкірою.

Повернувшись до нього швидким зграбним рухом, що завжди чомусь нагадував мені льот дикої пташки, вона відповіла, підвівши свої лагідні карі очі:

— Ні, владар мій забув. Це він урятував мені життя і тепер я до віку мушу служити йому.

Ця молода дівчина очевидно забула, що сер Генрі і я теж приклали рук, рятуючи її з пазурів Твали. Та така вже пам'ять дівоча.

За кілька день Ігнозі скликав величезну „індаба“ (нараду), на якій його офіційно

визнали за короля усі „індунас“ (поважні громадяни) кукуанські. Видовище це було розкішне. Урядили військовий парад і Ігнозі в присутності всієї армії дякував рештки „сивих“ за відвагу й відданість підчас бою та подарував кожного вояку великою кількістю скоту, а також призначив усіх їх офіцерами полку „сивих“, який мали знову формувати. Тоді наказав шанувати нас на всій землі кукуанській нарівні з королем, а сам дав прилюдну урочисту присягу, що відтепер жодної людини не каратимуть без справедливого суду, а також не провадитиметься чаклунських полювань.

Коли церемонію скінчено, ми сказали Ігнозі, що тепер хотіли-б довести до кінця справу розшуку копалень, до яких веде Соломонів шлях і спитали, чи не дізнався він чого про це.

— Друзі мої,—промовив він.—Все, про що я дізнався, це те, що три величезні постави, які там сидять, народ зве „Мовчазними“. Твала хотів принести їм у жертву Фулату. Глибоко в горі є величезна печера, де ховають кукуанських королів—ви там побачите і Твалу, і тих, що царювали до нього. Є також глибоченна яма, викопана в давні ще часи людьми, які давно вже померли, можливо, там шукали камінців, яких ви хочете, про які я чув ще в Наталі. Там, в „Оселі Смерти“, є потайна комора, про яку не знає ніхто, окрім короля Твали й Гагули. Але Твала помер, а я не знаю ні де вона, ні що в ній є. У країні зберігся давній переказ, що за багатько людських поколінь до нашого часу, якийсь білий чоловік пере тав гори і якась жінка повела його до потай-

ної комори й показала скарби, але раніш ніж він устиг що взяти, жінка зрадила його і з наказу короля його прогнали назад у гори і з того часу до комори не ступала нога жодної людини.

— Переказ правдивий, Ігнозі,—зауважив я.—Адже ми знайшли в горах білу людину.

— Так, ми знайшли її. А тепер я вам обіцяю, якщо ви знайдете комору й там є камінці...

— Камінець у тебе на чолі доводить, що вони там є,—перехопив я, показуючи на величезний діамант, який я зняв з мертвої голови Твали.

— Можливо. Якщо вони там є,—провадив він, ви візьмете стільки, скільки подужаєте винести звідси, коли ви захочете мене залишити, брати мої.

— Насамперед треба знайти комору, — промовив я.

— Провести вас туди може єдина Гагула.

— А як вона не захоче?

— Тоді помре, — суворо сказав Ігнозі.—Я дарував їй життя лише задля цього. Почекайте, хай вона вибирає сама,—і покликавши гінця, він звелів привести Гагулу.

За кілька хвилин її приволокли двоє вартових, а вона весь час кляла їх.

— Облиште її,—звелів король сторожі.

Лише вояки випустили їй руки, як старий пожмаканий клунок, бо вона ні на що інше й не скидалася, упав долі безладньою купою, з якої блищали лише її злі, немов гадючі, очі.

— Чого ти хочеш од мене, Ігнозі?—запискотіла вона.—Заподіяти щось лихе мені, не

насмілишся, бо я тут, на місці, знищу тебе. Стережися моїх чар.

— Твої чари, стара вовчице, не врятували Твали й не заподіють лиха мені,—пролунала відповідь.—Слухай, я хочу, щоб ти повідала нам таємницю, де комора з блискучими камінцями.

— Ха, ха!—запискотіла вона.—Ніхто цього не знає, окрім мене, але я ніколи не скажу тобі. Хай білі чорти вертаються туди, звідки прийшли з порожніми руками.

— Ти скажеш. Я примушу тебе.

— Як, королю? Ти могутній, але жодна сила не примусить жінку повідати правду, коли вона не хоче.

— Це важко, та я примушу.

— Як, королю?

— Так, що коли ти не скажеш, то помреш.

— Помру?—з жахом і люттю заверещала вона.—Ти не насмілишся торкнутися мене, чоловіче, бо не знаєш, хто я. Чи дуже я стара, як ти гадаєш? Я знаю ще твого батька і його діда і прадіда. Коли ця країна була ще молодою, я вже жила тут, і коли країна постаріє теж житиму. Вбити мене може лише випадок, але жодна людина не насмілиться цього зробити.

— І все-ж таки я заб'ю тебе. Слухай, Гагуло, мати всього зла, ти така стара, що не повинна вже любити життя. Яка втіха з життя такої потворі як ти, що в тебе вже не залишилось ні стану, ні волосся, ні зубів, нічого, окрім люті й злих очей? Це добре діло забити тебе, Гагуло.

— Ти дурень!—верескнула стара відьма.—Ти проклятий дурень, коли вважаєш, що

життя смакує лише молодим. Мало знаєш ти людське серце, коли говориш таке. Навпаки, швидче молодому бажана смерть, бо молодий має бажання, він любить і страждає і журиться за близькими його серцю, коли вони уходять у країну тіней. Та старі вже не почувають усього цього і лише сміються, коли інші уходять у темряву і раді, коли на землі кояться лихі справи. Все що вони люблять у житті це тепло, тепле сонце і гоже повітря. Вони бояться холоду й темряви і тому старі чаклунки так веселяться на землі.

— Облиш свою гидку мову й відповідай мені,—гнівno сказав Ігнозі.—Чи ти покажеш місце, де сховане каміння, чи ні? Коли ні, помреш у цю-ж мить,—і він сягнув по списа й замахнувся на неї.

— Я не скажу, а ти не насмілишся забити мене. Не насмілишся, бо хто заб'є мене, той проклятий буде до віку.

Ігнозі поволі опустив списа, заким він не торкнувся розпростертої купи лахміття.

З диким вереском стара відьма зірвалася на ноги, а тоді знов упала й покотилась по підлозі.

— Ні, я покажу! Лише дозволь мені жити, дозволь, сидючи на сонці гріти старі кістки і я покажу!

— Гаразд, я так і знав, що знайду засіб примусити тебе. Завтра разом з Інфадусом і білими моїми братами ти підеш туди й покажеш, де лежать камінці. Але не важся одурити їх, бо тоді помреш наглою смертю. Я сказав.

— Я не дуритиму їх, Ігнозі, бо завжди тримаюся свого слова. Але якось, дуже давно,

одна жінка показала це місце білій людині, та зненацька якесь лихо приключилося йому,—тут злі її очі заблищали.—Ту жінку теж звали Гагулою, можливо, то була я.

— Ти брешеш,—промовив я.—Це сталося за десять людських поколінь тому.

— Можливо. Коли довго живеш—усе забуваеш. Може то мати моєї матери розповідала мені, а її теж звали Гагулою. Та коли ми прийдемо туди, де лежить блискуче каміння, ви побачите шкіряну сумку повну того каміння. Хтось напхав її повну, але не встиг винести. Лихо якесь приключилося йому, говорю вам, якесь лихо! Можливо матір моєї матери розповідала про все це мені. А весела буде подорож—ми бачитимем мертві тіла тих, хто загинув у бойовищу. Очі їм повикльовували круки, а сонце сушить їм ребра. Ха, ха, ха!

Розділ XVI

„Оселя Смерти“

Над вечір третього дня після описаної в попередньому розділі сцени, ми отаборились на ночівлю в кількох халупах біля підніжжя „Трьох Чаклунів“, як називались три шпилі, біля яких кінчався Соломонів шлях. Наш гурт складався із трьох нас, Інфадуса, Фулати та Гагули, яку несли в закритих ношах, а вона цілісенький день не переставала буркотіти й клясти нас, кількох носіїв та охоронців. Гори, або, швидче, три шпильясті гірські верховини, бо всі вони вставали з суцільної підвалини, стояли трикутником, один шпиль якого стремів нам право-

руч, другий ліворуч, а третій просто. Ніколи не забуду я, яке пишне видовище являли ці шпилі другого ранку у перших золотих проміннях сонця. Високо над нами у блакитній просторіні немов плавали посріблені снігом шпилі, а нижче снігу скелясті урвища горіли пурпуром од верісу, яким густо поросли, і так само пурпурові схили пишним килимом стелилися вниз до долини.

Просто нас білою биндою крутився Соломонів шлях, аж до підніжжя центрального шпиля миль на п'ять од нас, де й уривався, бо там йому був край.

Та краще хай сам читач уявляє, в якому піднесенні виступили ми того ранку в путь. Нарешті ми наближаємося до копалень, які спричинились до загибелі старого португальського дона триста років тому, а також і мого сердешного приятеля, безталанного його нащадка, а можливо, і ми дуже цього боялися, що й Джордж Куртіс, брат сера Генрі, наклав своїм життям із тієї-ж причини. Чи-ж і нас спікає після всього така сама доля, як інших? Чи те лихо, що приключилося їм, упаде й на нашу голову, як пророкувала стара відьма Гагула? І ці думки викликали у мене нарешті страх, якого я не міг перемогти. Гадаю сер Генрі й Гуд почували себе так само. А тим часом ми вже минали останній мальовничий закрут розкішного шляху.

Години півтори ми у своєму хвилюванні так швидко йшли отороченою верісом дорогою, що носії ледве встигали за нами. Нарешті Гагула висунула відьомську свою личину з-поміж запинал і сказала нам стишити ходу.

— Ідіть повільніше, білі люди,—запискотіла вона, спиняючи на нас люті свої очі.— Нащо вам поспішати на зустріч тому лиху, що чигає на вас, шукачі скарбів?—І вона засміялася жахливим тим сміхом, що завжди викликав у мене тремтіння. Піднесення наше упало на де-який час.

Нарешті, ми натрапили на величезну круглу яму з похилими стінами ярдів триста, а то й більш завглибшки й пів милі кружини.

— Ви знаєте що це?—спитав я Гуда й сера Генрі, які здивовано дивились у жахливу глибіню під нами.

Вони похитали головами.

— Тоді мені зрозуміло, що ви ніколи не бачили Кімберлейських діамантових копалень, бо інакше одразу-б догадались, що це Соломонові копальні. Гляньте,—провадив я, показуючи на блакитнувату глину, що рябіла поміж трави і кущів, якими поросли стіни ями,—будова ґрунту така сама. Я певний, якби ми зійшли униз, то знайшли-б „рурки“ в конгломераті скелі. А глянте сюди,—і я показав цілу низку старих камінних плит, трохи похилих, уміщених нижче рівня камінної ринви, вибитої колись, у давні часи у суцільній скелі,—якщо це не столи, на яких промивають породу, то я не Алан Квотермен.

Біля цієї величезної ями, позначеної на мапі старого дона, яко копальня, шлях розгалужувався і охоплював її колом. Цей навколишній шлях у багатьох місцях весь збудовано з велетенських камінних брил, очевидно на те, щоб закріпити стіни копальні. Ми пішли далі шляхом, цікаві роз-

дивитися ближче, що там манячить удалені, бо з краю копальні воно скидалося на три величезних колони нерівної будови. Надійшовши ближче, побачили, що це три велетенські людські подоби, очевидножкі ті самі „Мовчазні“, яких так шанує кукуанський нарід, але всю велич їхню могли збагнути лише до них наблизившись.

На велетенських підніжках із темного каменю, кроків на двадцять одна від одної, вирізблено три постаті, одну жіночу й дві чоловічих, які сиділи дивлячись униз, на шлях, що виткою биндою крутився рівниною на цілих шістдесят миль аж до самого Лоо. Кожна постать од підніжжя й до голови була футів із двадцять заввишки.

Жіноча постать зовсім гола вражала надзвичайною, хоч і суворою, красою, хоч на жаль риси обличчя зіпсували час і негода. На голові їй стреміли різьки молодого місяця. Чоловічі, навпаки, були одягнені й надзвичайно огидливі, надто та, що праворуч, мала якусь чортячу личину. На обличчі чоловічої постаті ліворуч одбивався спокій, але спокій цей давав вражіння нелюдської якоїсь жорстокости. Сер Генрі сказав, що давні митці надавали цей вираз істотам, які мали силу творити добро, але байдуже дивилися на людське страждання. Ці три постаті втіляли таку жахливу трійцю, сидячи тут одсторонь од усього живого й вічно дивлячись байдужими нерухожими очима на рівнину внизу. Поки ми споглядали цих „Мовчазних“, як називали їх кукуанці, нас знову охопила могутня хвиля цікавості дізнатися, чиї руки спорудили ці постаті й величезний шлях та викопали копальню. Дивлячись отак та

міркуючи, я зненацька згадав, що Соломон під кінець свого життя став поганином і шанував ідолів, отож я почав пригадувати наймення їх—Ашторет, богиня сидонська, Кемос, бог моавітянський і Мільком, бог амоніянський—тоді спитав своїх приятелів, чи не репрезентують ці три постаті отих богів.

— Можливо,—промовив сер Генрі, який добре розумівся на класичних науках. Ашторет—це єврейська назва фінікійської Астарті, а фінікіяни вели величезну торгівлю з євреями за Соломонових часів. Астарту, яка потім перетворилась у грецьку Афродиту, завжди виображали з ріжками місяця на голові, а у цієї жіночої постаті їх дуже виразно видно. Можливо ці подоби спорудив якийсь фінікієць, завідувач копальні. Хто може знати?

Не встигли ми ще як слід роздивитись ці пам'ятки сивої давнини, як надійшов Інфадус і, одсалютувавши списом „Мовчазним“, спитав нас, чи ми одразу хочемо йти до „Оселі Смерти“, а чи пополуднавши. Якщо одразу, то Гагула сказала, що охоче поведе нас. Було не більше від одинадцятої години, а як нас підгонила палка цікавість, то ми зохотилися йти не гаючись, і я зауважив, що на випадок ми затримаємося може у печері, то є рація взяти з собою їжі. Нощі Гагули піднесли ближче й стара мавпа вилізла з них, а Фулата, тим часом, на моє прохання, взяла трохи „більтонгу“ або сушеної дичини та дві тикви води й поклала це у плетений кошик. Просто нас, кроків на п'ятдесят далі від підніжжя постатів вставав стрімкий скелястий мур футів у вісімдесят, а то

й більше, заввишки, який угорі поволі одхилився, утворюючи підвалину величнього шпиля з оповитою снігом верховиною, що стреміла високо в небо на три тисячі футів над нами. Вилізши зі свого гамака, Гагула зі злою усмішкою скинула на нас очима, а тоді, спираючися на ціпок, пошкандибала до стрімкого муру. Ми попростували слідом за нею, заким наблизилися до вузького входу з міцним склепінням зверху, який скидався на вхід до галереї копалень.

Тут Гагула чекала на нас усе ще зі злою посмішкою на жахливому своєму обличчі.

— Тепер, білі люди з зор,—запискотіла вона,—звитяжні вояки Інкубу, Бугван та Макумацан мудрий, чи ви готові? Я прийшла сюди з наказу мого короля показати вам комору з блискучими камінцями.

— Готові,—відповів я.

— Добре! Добре! Наберіться духу, щоб не злякатися того, що побачите. Ти теж підеш з нами, Інфадусе, зраднику свого владаря?

Інфадус, насупившись, одповів:

— Ні, я не піду, мені не личить туди увіходити. Але ти, Гагуло, придерж свого язика й бережися заподіяти яке лихо білим владарям. Я даю їх під твою опіку і хай хоч єдина волосинка впаде у кого з голови—начувайся, Гагуло, бо будь ти хоч і п'ятдесят разів відьмою, я всі жили з тебе висотаю. Чула?

— Чула, Інфадусе. Я знаю тебе, ти завжди любив заноситися на словах, а коли був малим, пригадую, загрожував рідній матері. Ти не бійсь, я виконаю королівський

наказ. Я виконувала накази стількох королів, Інфадусе, що, кінець кінцем, вони стали чинити згідно з моїм бажанням. А тепер піду гляну ще раз на їхні обличчя і на Тваліне теж. Ходімо, ось лямпа,—й вона витягла з-під хутряної своєї кереї величезну тикву з олією, заправлену ґнотом з рослинних волокон.

— Ти йдеш з нами, Фулато?—спитав Гуд жахливою кукуанською мовою, якої він навчився трохи від Фулати.

— Я боюся, владарю,—тихо відповіла дівчина.

— Тоді дай мені кошика.

— Ні, владарю. Куди йдеш ти, туди піду і я.

Нічого більше не кажучи, Гагула впірнула в хідник, досить широкий, щоб іти поруч удвох і зовсім темний. Ми йшли на її голос, що пискотів у темряві, мимохіть тремтячи з остраху, який зовсім не поменшувався, бо раптом залунало лопотіння невидимих крил.

— Що це?—спитав Гуд.—Мене вдарило щось по обличчі.

— Це кажани,—відповів я.—Ідіть, не затримуйтеся.

Пройшовши кроків із п'ятдесят, ми спостерегли, що в хідникові ніби стало трохи світліше. Ще хвилина й ми опинились у такому дивному місці, яке навдаку чи доводилося коли бачити людині.

Хай читач уявить величезний храм зовсім без вікон, але ледве-ледве освітлений десь зверху (бо копальня десь угорі на сотню футів у нас над головою мала очевидячки відтулину, куди проходило світло) і

він приблизно зрозуміє, який велетенський був грот, у якому ми опинилися, лише треба додати, що цей збудований природою грот безмірно величніший і більший од усіх людських будівель. Та не так вражала його величність, як дивна краса. Через увесь грот йшла низка гігантських колон, які спочатку здавалися крижаними, та коли придивитися ближче, виявилось, що це справжнісінькі сталактити. Неможливо навіть приблизно описати могутню красу й велич цих білих колон. Де-які з них мали не менше як двадцять футів у поперечнику біля самої підвалини й величню й струнко стреміли вгору, аж до високого склепіння. Де-які сталактити були ще в процесі формації й сер Генрі казав, що вони дуже скидаються на порозбивані колони на руїнах грецьких храмів, бо сталагмити, немов поламані стовбури могутніх дерев, стояли внизу, тоді як сталактити вгорі ледве-ледве манячили. Стоячи тут, ми чули, як падає на недокінчену колону внизу крапля води з білої бурулі зверху. На де-які колони вода капала лише раз у дві чи три хвилини. Цікаво як-би вирахувати, за скільки часу утвориться ціла колона, приблизно у вісімдесят футів заввишки й десять упоперек? Що процес цей неймовірно повільний, видно ось із чого. На одній з колон ми побачили незграбну подобу якогось єгипетського бога, вирізьблену очевидячки кимсь із житців давнього світу, що працював тут на копальнях. Подобу цю зроблено на тій височині, на якій звичайно всякі дурні, чи то фінікійці, чи англійці, намагаються обезсмертити себе, вирізьблюючи або своє ім'я, або який малюнок на дивних

витворах мистецтва самої природи і тим, звичайно, тільки зіпсовуючи чудову їхню красу, себ-то виізьблено її на височині людського зросту, приблизно футів на п'ять од землі. З того часу, як зроблено цю подобу, проминуло біля трьох тисяч років, а зверху неїросло лише три фути. Виходить, за цілу тисячу років утворюється лише один фут, а за сто років трошки більше від цяля. І стоячи тут тепер, ми чули, як на цю колону все ще капає вода і капатиме хто зна скільки тисячоліть.

Де-які сталагмити мали дуже чудну форму, певно тому, що вода падала тут не в одне місце. Тоді вони нагадували велетенські катедри з накиданим на них мережевом. Де-які скидалися на дивних потвор, а стіни гроту вкривали химерні везерунки, немов наморозь на шибках.

Од головного великого гроту йшли менші, де-які чималі, де-які зовсім маленькі. Дивно, які певні й непохитні закони природи. Один крихітний гротик був завбільшки з лялькову хатку, але й там нестеменно як у великій печері, де ми стояли, капала з манесеньких бурульок у стелі вода й так само утворювалися колонки.

Та ми не мали часу на те, щоб роздивитися, як слід, дивну печеру, бо на жаль, Гагула байдуже ставилася до сталактитів і хотіла тільки швидче скінчити свою справу.

Її хапливість не мало мене роздратовала. бо я цікавий був дослідити, звідки проходить світло до гроту і чи сама природа подбала освітити його, а чи може це справа рук людських. Потім, мені хотілось довідатися, чи не використовували цього грота з якоюсь

метою у давні часи, бо це видавалося цілком можливим. Але довелося потішити себе тим, що вертаючися назад, роздивимось усе до пуття й іти за нетерплячою своєю проводиркою.

А вона повела нас у глиб великої й мовчазної печери, де ми побачили хід кудись, але не з склепінням зверху, а чотирьохкутний, як це буває в єгипетських храмах.

— Чи готові ви увійти в „Оселю Смерти“?—запитала Гагула з таким виглядом, ніби хотіла залякати нас.

— Веди нас, Макдеф¹⁾),—урочисто відказав Гуд, намагаючися не виявляти остраху, що робили й ми з сером Генрі. Єдина Фулата, не ховаючи свого переляку, вчепилася за руку Гудові.

— Яке все це фантастичне,—мовив сер Генрі, заглядаючи в темний хідник.—Ходімо, Квотермене, не треба затримувати старої,—і він чемно пустив мене вперед, за що я потай не дуже дякував йому.

Цок, цок,—линуло з темряви цокання Гагулиного ціпка, а вона тим часом посувалася вперед, огидливо сміючися. Не в силі побороти незрозумілого якогось остраху, я подався назад.

— Ідіть, ідіть, старий друже,—підбадьорував мене Гуд,—а то ми загубимо прекрасну нашу проводарку.

Я рішуче ступив у темний хідник і кроків через двадцять опинивсь у тьмяно освітленій печері футів у сорок завдовжки, тридцять завширшки й приблизно стільки-ж

¹⁾ Один із дієвих осіб у трагедії Шекспіра „Макбет“.

заввишки. Цю печеру, очевидячки, в давні ще часи вибито у скелі людськими руками, але тут було темніше, ніж у великому сталактитовому гроті й скинувши раз оком, я побачив масивний камінний стіл, що стояв у всю її довжинь, край його сиділа веле-тенська біла постать, а навколо низка інших білих постатів, кожна завбільшки з людину. Тоді я помітив ще щось брунатне посеред столу, а далі очі мені призвичаїлися до сутінку печери й виразніше роздивившись, я з усієї сили шарпонувався, щоб тікати. Треба сказати, що я зовсім не нервовий і не за-бонний; життя, яким я жив, давно переко-нало мене, що всякі привиди, примари та інше надприродне чортovinня цілковита ви-гадка й нісенітниця, але якби сер Генрі, схопивши за карк, не затримав мене, прися-гаюся, за п'ять хвилин я опинився-б ужедесь по-за сталактитовим гротом і всі кім-берлейські діаманти не спокусили б мене знову туди увійти. Але сер Генрі міцно держав мій ковнір і я лише тому не втік, що не міг вирватись у нього з рук. Та за якусь хвилину очі сера Генрі теж призви-чаїлися до сутінку і враз одпустивши мене він почав обтирати собі змокріле чоло. Гуд тихенько лаявся, а Фулата, пронизувато крикнувши, вчепилась обома руками йому за шию.

Лише єдина Гагула голосно й безупинно реготалася.

Видовище було огидливе. Край довгого камінного столу сиділа сама смерть, вирізь-блена у вигляді людського кістяка в п'ят-надцять, а то й більше, футів заввишки і держала в кощавій руці величезного білого

списа, наче намірившись на когось. Другою рукою спиралась об стіл так, немов ось-ось підведеться з місця, тоді як огруддя, шия й вищірений череп звернені були до нас, а щелепи розтулені, ніби мара збиралася промовляти до нас, витріщившись у наш бік порожніми дірками очей.

— Чудасія, — промовив нарешті я. — Що воно за проява?

— А оце що? — додав Гуд, показуючи на постать біля столу.

— А оце? — підхопив сер Генрі, ткнувши пучкою на брунатну істоту, що сиділа на столі.

— Хі, хі, хі! — хихотіла Гагула. — На тих, що увійшли в „Оселю Смерти“ чигає лихо. Хі, хі, хі!

— Наблизься, Інкубу, хоробрий у бійці. Наблизься і глянь на того, хто поліг од твоєї руки, — і стара потвора схопила кощавими своїми пальцями сера Генрі й потягла до столу. Ми пішли слідом.

Зненацька Гагула спинилась і показала на брунатну істоту, що сиділа на столі. Сер Генрі глянув і відсахнувся назад, скрикнувши з несподіванки. Та й не дивно, бо на столі сидів голий, як бубон, сам Твала, останній король кукуанський, а на колінах йому лежала власна його голова, відтята сокирою сера Генрі. Тіло йому вкривала тонесенька, прозора неначе скло плівка, роблячи його цим ще огидливішим і спочатку ми не могли добрати розуму, звідки вона взялась, аж поки не помітили, що зі стелі печери капає увесь час вода на шию трупові й зливаючи його всього збігає кінець-кінцем по столу у не-

величку дірку. Тоді я догадався, що тіло Твали перетворюється у сталактит, так би мовити, сталактизується.

Придивившись до білих постатів, що сиділи на камінній лавці біля столу, я переконався, що здогад мій правдивий. Це були людські постаті колись, а тепер вони стали сталактитами. У такий спосіб кукуанці з давніх ще часів зберігали тіла своїх королів. Вони перетворювали їх у каміння. Чи робили вони ще що-небудь, заким посадовити мертве тіло під краплі води зі сталактитів, я так і не довідався, але бачив цілий гурт мертвих тіл, укритих прозорим кремнистим шаром, який назавжди зберігав їх од гниття. Важко навіть уявити щось огидливіше від низки цих мертвих величностей, огорнених у прозорі камінні савани, крізь які невиразно просвічували їхні обличчя (їх було двадцять сім і останній батько Ігнозі), що сиділи біля негостинного цього столу, де господарювала сама смерть. Що з цього способу зберігати мертві тіла королів користувалися з давніх давен видно було з самого навіть числа їх. Коли припустити, що кожний король царював пересічно п'ятнадцять років, і що всіх їх уміщено тут, хоч це мало ймовірно, бо певно частина їх загинула десь на війні далеко від дому, то й то вийде, що звичай цей запроваджено вже чотири з чвертю віка. Та велетенська постать смерті, що сиділа край столу, була далеко старіша й коли я не помиляюся, вирізьбив її той самий митець, що створив і трьох колосів-богів. Її висічено з цілого сталактиту і навіть не знавець міг сказати, що це видатний витвір мистецтва і думкою і виконанням. Гуд, що розумівся

на анатомії сказав, що кістяк зроблено досконало до найменших кісточок.

На мою думку, ця постава смерти витвір фантазії якогось стародавнього сницаря і уміщено її тут з давніх давен, а вже пізніше вона навела на думку кукуанців зберігати під жахливою її охороною тіла своїх королів. А може її навмисне умістили тут, щоб лякати злодіїв на випадок, вони захотіли б дістатися скарбниці. Важко сказати з певністю. Єдине, що я можу зробити, це сумлінно розповісти про все, що бачив, а читач хай сам уже робить висновки.

Розділ XVII

Соломонова скарбниця

Поки ми, перемігши свій страх, роздивлялися жахливі дива цієї печери, Гагула поводилася зовсім інакше. Їй якось щастило ставати дуже рухливою, коли вона хотіла того. Злізши на стіл, вона швиденько пошкандибала туди, де сидів під вапняним дощем небіжчик Твала, чи то подивитись, як він „консервується“, а чи може з якоюсь іншою метою. Тоді вернулася назад, часом спиняючись та звертаючися з якимись увагами (змісту їхнього я не міг схопити) до постатів у білих саванах, нестеменно, як хтось із нас спиняється біля своїх знайомих привітатися. Відбувши жахливу цю церемонію, вернулася до постати смерти й, приклякши навпочепки біля неї, почала, як мені здалося, молитися. Видовище, як огидлива стара відьма молиться до віковичного ворога людського, було таке відразливе, що ми поквапилися скінчити наші оглядини.